

ДУЙНӨЛҮК КОТОРМОНУН ТАРИХЫНАН

Башка тилде жазылган адабий чыгарманы экинчи бир тилдин каражаты аркылуу калыбына келтирүү котормо болот. Чыгарманын идеялык-көркөмдүк ар түрдүү көркөм ыктардын жардамы аркылуу берилгендиктен чыгарманын тилин сөзмө сөз которуу так жана даана котормо болуп эсептелбейт.

Котормодо түп нусканын мааниси гана берилбестен, анын ар түрдүү көркөмдүк өзгөчөлүктөрү сакталышы керек. Көркөм котормо түп нусканын мазмунун, көркөмдүк бөтөнчүлүгүнүн сактап, ориганалга теңтайлаш деңгээлде аткарылса, анда ал улуттук адабияттын байлыгын кеңейтет (Кыргыз адабий тилинин терминдер сөздүгү, 284-б).

Акыркы жылдары котормонун тарыхына көптөгөн кызыгуулар жаралууда. Бул темага байланыштуу көптөгөн илимий конференциялар болуп өттү, көптөгөн окуу куралдар жарык көрүп, проектилер иштелип келүүдө.

Котормонун тарыхын изилдөө бул жаңы гана башталган иштерден эмес. Көптөгөн изилдөөчүлөр котормонун тарыхын көз жаздымда калтырган эмес жана котормо адам ишмердүүлүгүнүн эң байыркы түрлөрүнүн бири деп эсептешкен. Биз да бул макалабызда котормонун тарыхына бир аз кайрылып кетмекчибиз.

Кристиан доорунда Европада баардык котормолор латын тилине которулган себеби бул дин жана окуунун тили болгон.

Ыйык Хиллери жана ыйык Жеромс латын тили эне тили болбосо да грек тилинен латын тилине которушкан (Kelly, Encyclopedia of translation studies, p.324).

Биздин доордогу экинчи кылымда (AD) Кытайда биринчи жолу Буддизм ыйык текстери Санскриттен кытай тилине чет өлкөлүк миссионерлер тарабынан которулган. Мында котормочулардын котормонун теориясы жөнүндө түшүнүктөрү жок болчу, жөн гана бир тилден экинчи тилге которуунун үстүнөн гана иштеген.

Котормонун адекваттуулугун жана эквивалентүүлүгүн, котормонун негизги моделдери менен, котормо трансформациясынын түрлөрү жана аларды колдонуу шарттары, которуунун негизги принциптери, котормонун лексикалык, грамматикалык жана стилистикалык аспектиери тууралуу түшүнүк Хуэтун эмгегинде колго алынат (History of translation, Encyclopedia of translation studies, p.100).

Хуэт өзүнүн “Котормонун эң мыкты жолунда” (on the Best way of translating) аттуу эмгегинде классикалык байыркы (Quintilian, Cicero) котормочулары жөнүндө сөз кылган жана алардын котормо боюнча ойлорун ыйык Жеромс (Jerome) жана Эразмдун (Erasmus) ойлоруна салыштырган.

Өткөндөгү жетишкендиктерди жана ой пикирлерди тааныштырган Хуеттин максаты анын макаласынын аты айтып тургандай котормонун ыкмаларын жана жолдорун белгилеп кеткен (Lefevre, 1992, Encyclopedia of translation studies, p.102).

1759 жылы жазалган Самуэл Жонсондун “Бекерчи” (the Idler) аттуу макаласы байыркы Грециядан 17 кылымдагы Англиянын котормо тарыхына чоң таасир калтырган” деп Жонсондун макаласында жазылат (Johnson, 1963, 211-217).

Котормочулар мезгил талабына ылайык түрдүү жанрдагы котормолор менен алектенише башташкан. Котормонун тарыхында өзгөчө көркөм котормонун маанисине басым коюлган.

Вригиттине ачылыштарынын англис варианттарынын изилдөөсүндө Доменисо Пеззини Орто кылымдагы ыйык жазууларды адабияттын өзгөчө жанры катары караса, Аня Вриссет Квесттеги театр котормолоруна 20 жыл бою изилдөө жүргүзүп келген.

Көркөм котормонун тарыхындагы дагы бир изилдөө Шекспир, Гомер сыяктуу уулу жазуучулардын жана “Араб түндөрү” аттуу текстерин изилдөө болгон. Буга бир мисал

катары Делабастита жана Дхулст тарабынан жазылган “**Европа котормолору**” аттуу жыйнакта Шекспирдин чыгармаларынын котормосу болгон.

Ыйык жана үлгү катары эсептелген Библия сыяктуу чыгармаларды которуу иши да колго алынган. Библияны которуунун тарыхы Грек Рим убагынан тартып, Реформацияга чейин жана ушул күнгө чейин уланып келүүдө.

Бул жылдарда көркөм жана диний котормолорго салыштырмалуу башка котормонун түрлөрүнө анча көңүл бурулбай келген. Илимий жана техникалык котормолор кээ бир гана тарыхчылар тарабынан каралган.

Котормодо тарыхый маалыматтарды чогултуу өтө зарыл болуп эсептелген. Мисалга алсак, Эдмонд Карринин жана Теодор Сайвордун “Котормо искусствосу” аттуу эмгектери котормочулар жана котормонун өткөн доору жөнүндө фактыларды чогултушкан.

Георгий Стейнер (After Babel, 1975), Луис Келли (The True Interpreter, 1979) and Сюзан Васснет (Translation studies, 1980) классикалык чыгармалары котормо теориясынын негизи катары колдонулат.

Жогоруда аталган котормочулардын ичинен Луис Келлинин эмгектери котормонун теориясына өтө жакын келген, ала эми Георгий Стейнер жана Сюзан Васснет эмгектери котормонун жөнөкөй теориясын камтыган.

Котормонун тарыхындагы маанилуу учурлар.

Котормонун тарыхында эң негизги маанилүү учур –бул саясий, маданий жана лингвистикалык шарттар аркылуу бириккен бөтөнчө жемиштүү котормо мектептерин биригиши болгон.

Багдад мектеби Аббасид мезгилиндеги котормочулар менен Хуниан ивн Ишао деген окумуштуунун тегерегинде бириккен.

Толедо мектеби Испанияда XII жана XIII кылымдарда иш жүргүзгөн. Мында көптөгөн котормо боюнча макалалар жарык көргөн. Он экинчи жана он үчүнчү кылымдарда Толедо мектебинин котормочулары Араб жана байыркы еврей тилдериндеги тексттерди изилдеп, которушкан. Текстти которууда котормочулор жеке эмес топ-топ болуп иштешкен жана биринчиден текст эне тилге андан кийин латын тилине которушкан.

Ларс Иоллин орто кылымдагы Скандинавиядагы тил менен адабияттын өнүгүшүнө маанилүү роль ойногон.

Жалпысынан кээ бир жыйнактар котормонун белгилүү мисалдары катары кылымдан бери сакталып келе жатат жана бул жыйнактар токтолуп толукталып кайрадан жарык көрүүдө.

Келли, Георгий Стейнер жана Васепттин котормо жөнүндөгү эмгектери жарыкка чыгып, котормо теориясына из калтырган десек жаңылышпайбыз.

Кээ бир жыйнактар белгилүү жазма котормонун мисалдары менен тааныштырганга карабастан, өлкөлөр тарабынан котормонун антологиялары уюштурулду.

Андре Лефевере (1977) жана Паул Хоргилеин (1981) котормолордун жыйнактарын чыгарышкан. Лефеверенин эмгектери Англис котормосундагы Герман теориктеринин тексттерине анализ жүргүзүү менен гана чектелсе, Хоргилиен эмгектери латын авторлорунун бир нече жыйнактарына арналган.

Лефеверенин эмгектери латын, француз, немис тилдеринде жазылган котормонунун ыктары ж.б. маселелерге арналган. Ал эми Сантайонун эмгеги испан котормосунун теориясынын антологиясына арналып, аны хронологиялык жактан тескеп чыккан.

1650 жылдан 1800 жылга чейинки англис котормосунун теориясы Т.Р. Стейнер тарабынан 1975-жылы жазылган. 1748-жылдан 1847 жылдарга чейинки Француз котормосунун теориясы Дхулт тарабынан 1990-жылы жарык көргөн.

1989-жылы жарык көргөн Честермандын изилдөөсү котормо теориясындагы жаңы эмгектердин бири болгон жана көптөгөн антологиялар түшүндүрмө материалдар жана анализдер менен коштолгон (Encyclopedia of translation studies, p.123).

Жогорудагы авторлордун эмгектеринин негизги максаты котормо теориясынын негиздери боюнча билимге ээ болуу, биринчи орунда котормонун түрүнө же которулган тексттин жанрына жараша котормонун толук болушу, котормо кыйынчылыктарынын мүнөздөрүн, аларды жеңе билүү жана котормонун негизги закон ченемдүүлүктөрүн жана кеңири филологиялык жана лингвистикалык негизде котормонун дал келишин үйрөтүү, котормочулук иштин негизин өздөштүрүү, котормочунун атайын жана илимий уюштуруу эмгектери менен таанышуу, фондук маданий социалдык билимди тармак дисциплинардык аралык мамилени өнүктүрүү, тексттерди оозеки жана жазуу практикалык ыктарын калыпка салуу эле.

Адабияттар

1. Routledge Encyclopedia of translation studies. Edited by Mona Barker. London and New York 1998

2. Кыргыз адабий тилинин терминдер сөздүгү. Б., 2004